

РЕСУРСИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СУБ'ЄКТА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Н. Ю. Воляннюк*, Г. В. Ложкін*, О.П. Шамрук**

* *Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут», Київ, Україна*
zubanova22@mail.ru

** *Академія державної пенітенціарної служби, Чернігів, Україна*
shamrukoleg@mail.ru

Мета статті. Стаття присвячена концептуалізації та операціоналізації поняття «психологічний потенціал» суб'єкта науково-педагогічної діяльності. Розкрито об'єктивні та суб'єктивні ресурси реалізації психологічного потенціалу суб'єкта науково-педагогічної діяльності. Як об'єктивний ресурс розглянуто наукову школу. Як суб'єктивний – психологічні особливості, можливості та здібності суб'єкта, які обумовлюють успішність науково-педагогічної діяльності.

Методи дослідження. В роботі використано комплекс теоретичних методів: аналіз, синтез, порівняння, систематизація та узагальнення даних сучасної наукової літератури з проблеми.

Основні результати. Показано, що психологічний потенціал – це не тільки те, що дано людині від природи, а й те, що постійно індивідуально поновлюється. Відновлювана частина психологічного потенціалу залежить, головним чином, від активності самого суб'єкта науково-педагогічної діяльності. Наголошується, що структура психологічного потенціалу об'єднує ті психічні утворення, які здатні організувати і координувати різні форми взаємодії суб'єкта діяльності з реальністю. Виділено наступні структурні компоненти психологічного потенціалу: самооцінка особистості, особистісна референтність, рівень конфліктності, досвід соціального спілкування, моральна нормативність. Визначальними при цьому є психологічні особливості, можливості та здібності суб'єкта, які обумовлюють успішність науково-педагогічної діяльності.

Об'єктивні та суб'єктивні ресурси різного рівня, які забезпечують реалізацію психологічного потенціалу, істотно впливають на те, які цілі і як ставить перед собою суб'єкт науково-педагогічної діяльності, а також визначають особливості досягнення цих цілей. Науково-дослідні компетенції забезпечують процесуальний рівень професійної та особистісної активності суб'єкта педагогічної діяльності.

Ключові слова: психологічний потенціал; суб'єкт науково-педагогічної діяльності; активність; ресурс; реалізація.

RESOURCES OF PSYCHOLOGICAL POTENTIAL REALIZATION OF THE SUBJECT OF RESEARCH AND EDUCATIONAL ACTIVITIES

N. Yu. Volianiuk*, G. V. Lozhkin*, O. P. Shamruk**

* *National Technical University of Ukraine
«Kyiv Polytechnic Institute», Kyiv, Ukraine*
zubanova22@mail.ru

** *Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine*
shamrukoleg@mail.ru

The **purpose** of the research was to conceptualize and operationalize the concept of «psychological potential» of the subject of scientific and educational activities. The article is devoted to the study of objective and subjective resources of psychological potential realization of the subject of research and educational activities. The scientific school was considered as an objective resource. Psychological features, opportunities and abilities of the subject that cause successful scientific and research activities were considered as subjective.

Research methods. A complex of theoretical methods is used in the work: analysis, synthesis, comparison, systematization, and generalization of data in present-day scientific literature on the issue.

Research results. It is shown that psychological potential is not only what is given to man by nature, but that is being constantly renewed individually. The renewable part of the psychological potential mainly depends on the activity of the very subject of research and educational activities. It is noted that the structure of the psychological potential combines those mental formations, which are able to organize and coordinate

various forms of interaction of the subject of activity with reality. The following structural components of psychological potential are identified: self-esteem of the personality, personal referentiality, level of conflict, experience of social interaction, moral normativity. Decisive here are psychological characteristics, abilities and the capabilities of the subject that lead to successful research and educational activities.

Objective and subjective resources of different levels, which ensure the psychological potential realization, have a significant effect on what kind of purposes and how the subject of research and educational activities sets them, as well as determine peculiarities of achieving these purposes. Research competencies provide a procedural level of professional and personal activities of the subject of educational work.

Keywords: psychological potential; subject of research and educational activities; activity; resource; realization.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У розв'язання проблем, пов'язаних з можливим докладанням творчих зусиль людини, залучені різні галузі наук, в тому числі і психологія, яка вивчає психологічний потенціал суб'єкта діяльності. Саме об'єктивні і суб'єктивні ресурси дозволяють суб'єкту науково-педагогічної діяльності професійно розвиватися та брати участь у конкурентній боротьбі в умовах ринкової економіки.

Включення психологічного потенціалу в загальнопсихологічну проблематику визначається, перш за все, логікою розвитку наукової психології, яка вимагає нових узагальнень щодо варіацій стану психіки в динамічних умовах. У процесі накопичення психологічного потенціалу фіксується цілісність психічної організації людини і одночасно загострюється життєва цінність кожного психічного утворення, інтерпретуються численні взаємозв'язки між загальними проявами психіки людини і специфічними формами в умовах конкретної, наприклад, науково-педагогічної діяльності. У свою чергу, стан наукових розробок, що стосуються психологічного потенціалу людини, відображає вочевидь домінуючу позицію фізіологічної складової над двома іншими – соціальною і психологічною.

Мета роботи полягала у з'ясуванні об'єктивних та суб'єктивних ресурсів реалізації психологічного потенціалу суб'єкта науково-педагогічної діяльності.

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

Дослідження ресурсоподібних властивостей психіки було і залишається пріоритетним напрямом у царині психологічних розвідок [1; 3; 5; 7; 8]. Концептуалізація поняття «психологічний потенціал» відбувається в руслі пошуку психологічних ресурсів особистості, соціальних ресурсів суспільства, а також зіставленні їх ролі та взаємовпливу. Концептуалізація – це процедура, яка забезпечує теоретичну організацію матеріалу і схематизацію зв'язку між основними поняттями. Схематизація дозволяє розробляти гіпотези про природу і характер взаємозв'язків, рухатися від первинних концептів до все більш абстрактних конструктів, розкриваючи всю структуру наукової теорії, з одного боку, і вписувати наукову теорію в ширші дисциплінарні контексти – з іншого. При цьому важливо відзначити, що концептуалізація поняття «психологічний потенціал» є складним процесом, який протікає в даний час з використанням різних теоретичних підходів і теорій. Необхідною умовою народження й розвитку терміна «психологічний потенціал» є поступове розширення його концептуального поля.

Операціоналізація поняття «психологічний потенціал» для вітчизняної психології – це не тільки пошук сутності і наведення емпіричних доказів існування поняття, але також і послідовне наповнення його теоретичним змістом. У зв'язку з цим операціоналізація поняття «психологічний потенціал» передбачає: 1) виділення з предметної області, що суголосна з досліджуваним поняттям, тих ключових компонентів, від яких залежить точність його визначення; 2) переосмислення змісту деяких понять, суміжних з психологічним потенціалом, та їх співвіднесення із ключовими характеристиками ресурсів людини; 3) розробка шкал, тестів, валідних для вимірювання цього поняття як в цілому, так і в часткових його проявах; 4) інтерпретація результатів; 5) розробка і створення моделей і підходів до теоретичного осмислення поняття «психологічний потенціал».

В даний час поняття «потенціал» використовується в декількох значеннях. Коли під потенціалом мається на увазі можливе, але латентне накопичення чогось, то таке розуміння

за змістом стає близьким до поняття «резерв». Коли ж під потенціалом розуміється вся сукупність можливостей людини в певних умовах, то резерв є невикористаною частиною загального потенціалу. Тому використання понять «резерв» і «потенціал» як синонімів хоча і допустимо, але з урахуванням викладеного вище [7]. Потенціал – це джерела, можливості, засоби, запаси, які можуть бути використані для досягнення певної мети окремою особою або суспільством в цілому. Психологічний потенціал особистості – це сукупність індивідуально-психологічних властивостей особистості, які інтегруються в її можливості.

Інтерес до ресурсоподібних властивостей зумовлений, по-перше, принциповою обмеженістю психіки і механізмами, якими володіє людина в кожен момент часу, і по-друге, можливостями гнучкого розподілу і перерозподілу людиною цих засобів між різними каналами регуляції своєї поведінки. Ресурси регуляції поведінки можна розглядати як певний функціональний потенціал, який забезпечує стійкий рівень виконання конкретних дій та операцій. У ієрархію потенціалів людини включені: біологічний, психічний, особистісний.

Ідея введення в науковий обіг поняття «психологічний потенціал» людини належить Г.М. Зараковському [5]. Характеризуючи психологічний потенціал індивіда як систему психологічних властивостей людини, що визначають можливість її успішної діяльності в різних сферах життя, він виділив певні якості особистості, з яких складаються індивідуальні психологічні потенціали. Це мотиваційно-потребові властивості особистості, її спрямованість, активність, ініціативність, розумові здібності, креативність, загальнокультурні знання, регуляторні якості і соціоутворюючі здатності (самовдосконалення, самодисципліна, самоактуалізація).

У ряді досліджень [9; 10; 12] показано, що особистість розвивається в двох сферах – потенційній та актуальній. До потенційної сфери належать: природні особливості, властиві людині; особливості індивіда; здібності; соціальні можливості, які можуть бути використані для особистісного розвитку. До актуальної сфери відносять: якісні перетворення і зовнішні прояви регуляції і поведінки особистості. Таким чином, потенціал – це не тільки те, що належить людині від народження, але й індивідуально відновлювальна система психічних якостей, що іманентно пов'язана з особистісним розвитком. Відновлювана частина потенціалу цілковито залежить від самого суб'єкта науково-педагогічної діяльності. Отже, сутність поняття «психологічний потенціал» полягає у з'ясуванні можливостей суб'єкта здійснювати свою діяльність, яка охоплює тривалий період його життя.

Базуючись на ідеях ресурсного підходу, В.М. Марков використовує поняття «професійний потенціал» як відтворювальну самокеровану систему внутрішніх ресурсів спеціаліста, що проявляються у його професійних досягненнях [9]. Власне професійний потенціал автор умовно поділяє на дві складові. Реалізований потенціал залежить від досвіду спеціаліста, який має здатність до накопичення та проявляється у процесі розвитку індивідуально-психологічних властивостей, знань і компетенцій, що дозволяє виконувати діяльність із потрібним рівнем якості. Нереалізований потенціал залежить від ціннісно-сислової структури особистості спеціаліста і визначає напрями змін: реактивні, які обумовлені змінами умов діяльності; активні, які мають на меті індивідуальний розвиток суб'єкта. Аналізуючи співвідношення між реалізованим і нереалізованим потенціалами, автор підкреслює, що перший залежить від мотиваційної складової, а другий – від здібностей і досвіду особистості.

Психологічний потенціал, на думку Г.М. Зараковського [5], має найбільш важливе значення серед всіх особистісних утворень, позаяк саме він детермінує різні види цілеспрямованої активності людини. Активність як кількісна і якісна міра взаємодії людини із дійсністю забезпечує цілісність і неперервність розвитку її як суб'єкта. Цілісна активність суб'єкта конкретної сфери буття інтегрує найбільш істотні для даної діяльності взаємодії і акцентує її процесуальну сторону. Реалізація потенціалу неможлива без відповідної стійкої мотивації, яка заснована на: розумінні суб'єктом особистісного сенсу і готовності до самостійного наукового пошуку. Наявне протиріччя між мотивацією та здібностями суб'єкта характеризує властивий для нього потенціал активності.

Одним із ключових результатів активності може бути видозміна стандартів діяльності в рамках певних наукових співтовариств – шкіл різного типу, які виконують дослідницькі програми.

До основного об'єктивного ресурсу реалізації психологічного потенціалу суб'єкта слід віднести наукову школу, що представляє собою неформальний творчий колектив дослідників

різних поколінь, об'єднаних загальною програмою, спільністю наукових поглядів та своєрідністю дій у вирішенні будь-яких наукових проблем.

Наукові школи відрізняються за масштабами наукового внеску, який визначається концептуальними подіями. До концептуальних подій прийнято відносити: постановку нової проблеми, створення нової теорії або гіпотези, формування нового поняття, розвиток теорії, відкриття законів, правил, відкриття нових явищ, створення нових методів дослідження, накопичення фактичного матеріалу [13]. За когнітивної ознакою виділяються: авангардна, конкуруюча, автаркічна, компрадорська і епігонська наукові школи. В межах цих наукових шкіл складаються особистісно-діяльні відносини, які або сприяють реалізації психологічного потенціалу суб'єкта науково-педагогічної діяльності, або обмежують рамки його наукового пошуку та професійної активності.

«Авангардна» наукова школа є спільнотою вчених, які продукують концептуальні події досить високого ризику (наприклад, теорії). Програма авангардної школи швидко розгортається в новий науковий напрям. Найбільш активні члени «авангардної» школи зберігають своє «лідеруюче» положення «керівного ядра». Це положення обумовлено засвоєнням специфічного «особистого» знання, отриманого безпосередньо від «вчителя» – генератора програм школи.

«Конкуруюча» наукова школа – локальне співтовариство вчених, які розробляють наукову програму, яка досить близька до «авангардної» школи, втім в ній досліджуються концептуальні події нижчого рангу. Тому члени «конкуруючої» школи через свого лідера, який стає «інформаційним зв'язковим», приєднуються до «авангардної» школи для прискореного розвитку «узагальненої» програми. Тільки завдяки такому об'єднанню члени «конкуруючої» школи можуть зберегти потенційну можливість внести помітний вклад у розвиток загальнозначущого наукового фонду.

«Автаркічна» наукова школа – задовольняється привілейованим становищем в регіональному ізоляті та не претендує на інкорпорацію своїх досягнень в новий науковий напрям. Члени «автаркічної» школи змушені витратити непродуктивні зусилля на репродукцію знань, що містяться в більш просунутих школах.

«Компрадорська» наукова школа – наукова спільнота, ізольована від досягнень загальнозначущого наукового фонду знань і спільнот. Програма «компрадорської» школи, її категоріальний і концептуальний апарати, способи і основні результати зкомпільовані лідером школи з недоступних (для інших членів спільноти) джерел без посилання на дійсних авторів цих досягнень (і навіть без посилання на факт існування таких спільнот, які проводять дослідження) і переведені на «оригінальну» мову, розроблену лідером. «Пріоритет» лідера забезпечується езотеричністю мови, відсутністю можливості в рамках даного наукового ізоляту зіставити власні досягнення із загальнозначущим фондом наукових знань. Хоча лідер такої школи і встигає досягти досить високого статусу в локальному науковому співтоваристві, члени школи витрачають сили на репродукцію в езотеричних термінах вже відомого знання.

«Епігонська» наукова школа використовує програму і дослідницький апарат, генерований авторитетним вченим минулого, і апелює до застарілих систем категорій, які втратили актуальність у зв'язку з новими досягненнями. Соціально-психологічні чинники, які продукують такі «наукові» релікти, аналогічні ізоляціоністським факторам, що обумовлюють існування «автаркічних» і «компрадорських» шкіл. Члени спільнот такого типу намагаються довести «невмираюче» значення застарілих програм.

Слід зазначити, що в даний час епігонські школи найбільш поширені. Сюди можна віднести і тих вчених-індивідуалів, які розробили власні концепції досить давно і з плином часу їх критично не осмислювали і не переглядали, але набули значну кількість послідовників-епігонів. Наукові співтовариства, які прагнуть рухати науку вперед, проте догматизують наявні наукові ідеї, приречені на долю наукової автаркії.

У наукових організаціях, які проводять комплексні дослідження в різних напрямках і галузях науки, потенційно можливі як взаємодія, так і антагонізм вчених, які поділяють гносеологічні конструкції, категоріальний апарат і способи консолідації всіх типів наукових шкіл. У цьому процесі актуалізуються окремі риси і якості особистості, поведінкові реакції самореалізації, які простежуються в парадигмі психологічного потенціалу.

Ключовий момент у створенні психологічного потенціалу – усвідомлене розуміння особистістю своїх можливостей, прийняття відповідальності не лише за вибір власної

стратегії поведінки, але й наукової школи. Без цього неможливо структурування системоутворюючих суб'єктивних ресурсів реалізації психологічного потенціалу.

У зв'язку з важливістю ролі психологічного потенціалу виникає необхідність диференційованого розгляду його складових частин, які опосередковують взаємозв'язки між індивідуальними властивостями психіки суб'єкта і узгоджують його активність у відповідності із соціально й індивідуально значущими цілями. Таким чином, психологічний потенціал аналізується відповідно з їх актуалізацією в науково-педагогічній діяльності. Цілком ймовірно, що структура психологічного потенціалу об'єднує ті психічні утворення, які здатні організувати і координувати різні форми взаємодії суб'єкта з реальністю. В процесі розвитку уявлень про психологічний потенціал в ньому виділяють духовні і ціннісні утворення, емоції і інтелект, потреби і мотиви. Однак й дотепер специфіка психологічного потенціалу досліджена досить фрагментарно, але по відношенню до суб'єкта науково-педагогічної діяльності можуть бути виділені наступні його складові:

- особистісна референтність, яка ідентифікує відчуття соціальної підтримки;
- самооцінка особистості, яка визначає рівень домагань та ступінь власних можливостей;
- інтеграл конфліктності, який визначає внутрішню гармонійність і побудову контактів з оточуючими;
- досвід соціального спілкування, який будучи суб'єктивно засвоєним, стає невід'ємною частиною особистості;
- моральна нормативність, яка характеризує ступінь орієнтації на норми та правила професійної спільноти.

Реалізацію психологічного потенціалу розглядають як умову підвищення якості життя [5], як основну мету соціальної держави [12], як реальний двигун прогресу [11], як умову розвитку кваліфікованого спортсмена [7]. Психологічний потенціал репрезентує собою внутрішній стан людини, який визначає її самоефективність.

Н.М. Римашевська [11] особливо виділяє інтелектуальну складову людського потенціалу, яка формується за рахунок професійно-освітніх ресурсів. У розвинених країнах освіта є важливим фактором ефективності економіки, а пріоритет мають ті економічні системи, які засновані на знаннях, тобто системи, в яких джерелами конкурентної переваги стають не ресурси і дешева робоча сила, а інформація та ідеї. Такі економічні системи іноді називають інноваційними товариствами. Акцент в таких системах ставиться на творчий потенціал особистості, групи людей та організацію. Для особистості освіта виступає як соціальне благо, як об'єктивний ресурс, що не лише підвищує якість її життя, але й сприяє реалізації психологічного потенціалу. В рамках розвитку концепції людського потенціалу формується поняття «інноваційний потенціал молоді» [8]. Майбутній учасник інноваційної діяльності повинен бути наділений особистісною активністю, ініціативністю, творчим потенціалом, вмінням гнучко реагувати на інформаційні та соціокультурні інновації, приймати рішення і брати на себе відповідальність, бути готовим до засвоєння нових знань, професійного і культурного розвитку, володіти проектною культурою, міжособистісною і міжкультурною толерантністю, моніторити стан свого фізичного і психічного здоров'я (яке є істотною компонентою його особистісного потенціалу). Визначальним при цьому є психологічні особливості, можливості, здібності особистості, що зумовлюють успішність діяльності, розробку і реалізацію інновацій, творчий характер мислення, тобто все те, що характеризує психологічний потенціал в даному випадку майбутніх розробників інновацій.

Ці обставини визначають актуальність розробки сучасних підходів до розуміння ресурсів реалізації науково-педагогічної діяльності та її продуктивності. Специфіка такої діяльності породжує певний тип особистості. На основі аналізу продуктивної життєдіяльності професіоналів [7], усвідомлення можливостей і досягнень суб'єкта [3], пошуку характерних якісних характеристик інноваційного типу особистості [8] синтезу уявлень про «сучасного», «творчого», креативного професіонала [9] виділені базові якості особистості, що сприяють реалізації психологічного потенціалу:

- інтелект;
- професійна компетентність;
- раціональна поведінка в екстремальних ситуаціях;
- незалежність суджень;
- розвинена інтуїція;
- творча активність;

- пріоритет мети над благополуччям;
- нешаблонність;
- об'єктивна самооцінка;
- ефективність в ситуації невизначеності.

Наявність базових якостей є необхідною умовою формування науково-педагогічних компетенцій фахівця і розвитку його як професіонала.

Слід зазначити, що вперше компетентності були сформульовані у доповіді Міжнародної комісії ЮНЕСКО з освіти для XXI ст. її керівником Ж. Делором [4]: навчитися пізнавати, навчитися робити, навчитися жити разом і навчитися жити. Згодом вони були конкретизовані на симпозиумі у Берні як п'ять «ключових» компетенцій, які повинні набути молоді європейці:

- політичні і соціальні компетенції;
- компетенції, які пов'язані із життям у багатокультурному суспільстві;
- компетенції, що належать до володіння усною і письмовою комунікацією;
- компетенції, пов'язані із зростанням інформатизації суспільства;
- здатність вчитися протягом всього життя в контексті як професійної, так і соціальної життєдіяльності.

Зміст вище наведених компетенцій дозволяє дійти висновку, що вони представляють собою внутрішні потенційно приховані психологічні новоутворення. Компетенції формуються в процесі професійної підготовки і являють собою системний прояв не тільки знань, умінь, здібностей, але й особистісних якостей, що дозволяють успішно вирішувати функціональні завдання, які складають зміст науково-педагогічної роботи. Поза особистістю та її психологічного потенціалу компетентність не може розглядатися.

Аналіз стандарту вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, який розроблено в НТУУ «КПІ», дозволив визначити зміст основних видів науково-дослідних компетентностей, які включають: а) інтегральну компетентність – здатність розв'язувати комплексні проблеми в галузі професійної та дослідницько-інноваційної діяльності, що передбачає глибоке переосмислення наявних та створення нових цілісних знань та професійної практики; б) загальні компетентності, які включають в себе системні, інструментальні та соціально-особистісні вміння, необхідні і достатні для ефективної організації та здійснення науково-дослідницької діяльності; в) професійні компетентності за видами науково-дослідної, організаційно-управлінської та педагогічної діяльності. Усі зазначені види компетентностей формуються на всіх етапах професійного становлення фахівця.

Отже, компетентності є суб'єктивним ресурсом реалізації психологічного потенціалу суб'єкта науково-педагогічної діяльності. Компетенція забезпечує процесуальний рівень професійної та особистісної активності фахівця. Наявність знань – це підґрунтя компетентності. Втім, компетентність – не стільки знання, скільки вміння їх здобувати і використовувати. Компетентність набувається і оцінюється професійною спільнотою.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Об'єктивні та суб'єктивні ресурси різного рівня, які забезпечують реалізацію психологічного потенціалу, істотно впливають на те, які цілі і як ставить перед собою суб'єкт науково-педагогічної діяльності, а також визначають особливості досягнення цих цілей. Як об'єктивний ресурс розглянуто наукову школу та освіту. Як суб'єктивний – психологічні особливості, можливості, здібності та компетенції суб'єкта, які обумовлюють успішність науково-педагогічної діяльності.

Концептуалізація і операціоналізація порівняно нового для психології поняття, визначення його предметного поля є важливою частиною подальших досліджень, в першу чергу, розробки відповідного психодіагностичного інструментарію для емпіричного дослідження компонентів психологічного потенціалу суб'єкта науково-педагогічної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Власенко Ю.О. Психологічний аналіз інноваційного потенціалу особистості: автор. Дис. ... канд. психол. н.: спец. 19.00.01 – Загальна психологія, історія психології / Ю.О.Власенко. – Одеса, 2003. – 28 с.

2. Волочков А. А. Активность субъекта бытия: интегративный подход / Андрей Александрович Волочков. – Пермь : Изд-во Перм. гос. пед. ун-та, 2007. – 375 с.
3. Волянюк Н.Ю. Психологический потенциал социальной ответственности субъекта деятельности / Н.Ю. Волянюк, Г.В. Ложкин // Вісник Національного технічного університету України «КПІ». – 2013. – №2 (38). – С. 30-32.
4. Делор Ж. Образование: скрытое сокровище / Ж. Делор. – ЮНЕСКО, 1996. – С. 9-18.
5. Зараковский Г.М. Методология оценки популяционного психологического потенциала / Г.М. Зараковский // Ананьевские чтения-99. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 1998. – С. 35-37.
6. Леонтьев Д.А. Смысл и отчуждение как предикторы поведения в неструктурированной ситуации / Д.А.Леонтьев, А.Г. Смирнов [в кн.: В.А. Барабанщиков ред., Экспериментальная психология в России: традиции и перспективы]. – М. : Институт психологии РАН, 2010. – С. 680-685.
7. Ложкин Г.В. Концептуальные представления о психологическом потенциале квалифицированного спортсмена / Г.В. Ложкин // Наука в олимпийском спорте. – 2007. – № 1. – С. 87-93.
8. Луков С.В. Инновационный потенциал молодежи в Российско-Германском сотрудничестве: первый опыт и перспективы [Электронный ресурс] / С.В. Луков // Информационный гуманитарный портал «Знания. Понимание. Умение». – 2012. – № 3. – Режим доступа: http://www.zpu-journal.ru/e-zpu/2012/3/Lukov_Youth-Russian-German-Cooperation/ .
9. Марков В.Н. Профессиональный потенциал и зона ближайшего профессионального развития / В.Н.Марков // Акмеологическое исследование потенциала, резервов и ресурсов человека. – М., 2005. – Режим доступа: [http:// www.potentiales.ru/page300.html](http://www.potentiales.ru/page300.html) (дата обращения 02.12.2016).
10. Моросанова В.И. Самосознание и саморегуляция поведения / В.И. Моросанова, Е.А. Аронова. – М. : Изд-во «Институт психологии РАН», 2007. – 213 с.
11. Римашевская Н.М. О социальной доктрине России / Н.М. Римашевская // Уровень жизни регионов России. – 2005. – № 8. – С. 63-93.
12. Степанова Г.Б. Психологический потенциал : индивидуальный и популяционный / Г.Б.Степанова, Г.М. Зараковский // Человек. – 1998. – №3. – С. 50-59.
13. Школы в науке / Под ред. С.Р.Микулинского, М. Г. Ярошевского, Г. Креба, Г. Штейнера. – М.: Наука, 1977. – 523 с.

REFERENCES:

1. Vlasenko, Yu. O. (2003). *Psihologicheskij analiz innovacionnogo potenciala lichnosti [Psychological analysis of the innovation potential of the individual]* (Abstract of PhD dissertation).
2. Volochkov, A.A. (2007). *Aktivnost' subekta bytija: integrativnyj podhod [The activity of the subject being: an integrative approach]*. Perm': Izd-vo Perm. gos. ped. un-ta (In Russian).
3. Volyanyuk, N.Yu., & Lozhkin, G.V. (2013). *Psihologicheskij potencial social'noj otvetstvennosti subekta dejatel'nosti [Psychological potential of social responsibility of the entity's activities]*. *National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute»*. *Philosophy. Psychology. Pedagogics*, 2 (38), 30-32. (In Ukrainian).
4. Delor, Zh. (1996). *Obrazovanie: skrytoe sukrovishhe. JUNESKO*, 9-18. (In Russian).
5. Zarakovskiy, H.M. (1998). *Metodologija ocenki populjacionnogo psihologicheskogo potenciala [Evaluation of methodology of the population psychological potential]*. *Anan'evskie chtenija-99*. St. Petersburg: Izd-vo SPbGU (In Russian).
6. Leontiev, D.A. & Smyrnov, A.H. (2010). *Smysl i otchuzhdenie kak prediktory povedenija v nestrukturirovannoj situacii [The meaning and alienation as predictors of behavior in unstructured situations]*. *Jeksperimental'naja psihologija v Rossii: tradicii i perspektivy*. Moscow: Institut psihologii RAN.
7. Lozhkin, G.V. (2007). *Konceptual'nye predstavlenija o psihologicheskom potencie kvalificirovannogo sportsmena [The conceptual idea of the psychological potential of a skilled athlete]*. *Nauka v olimpijskom sporte*, 1, 87-93.
8. Lukov, S.V. (2012). *Innovacionnyj potencial molodezhi v Rossijsko-Germanskom sotrudnichestve: pervyj opyt i perspektivy [Innovation potential of youth in the Russian-German cooperation: first experiences and perspectives]*. *Informacionnyj gumanitarnyj portal «Znanija. Ponimanie. Umenie*, 3. Retrieved from http://www.zpu-journal.ru/e-zpu/2012/3/Lukov_Youth-Russian-German-Cooperation/ (In Russian).
9. Markov, V.N. (2005). *Professional'nyj potencial i zona blizhajshego professional'nogo razvitija. Akmeologicheskoe issledovanie potenciala, rezervov i resursov cheloveka*. Retrieved from [http:// www.potentiales.ru/page300.html](http://www.potentiales.ru/page300.html) (In Russian).
10. Morosanova, V.I. & Aronova, E.A. (2007). *Samosoznanie i samoreguljacija povedenija [Self-awareness and self-regulation of behavior]*. Moscow : Publ. "Institut psihologii RAN" (In Russian).
11. Rimashevskaja, N. M. (2005). *O social'noj doktrine Rossii [On the social doctrine of Russia]*. *Uroven' zhizni regionov Rossii*, 8, 63-93.
12. Stepanova, H.B. (1998). *Psihologicheskij potencial: individual'nyj i populjacionnyj [Psychological potential: the individual and population]*. *Chelovek*, 3, 50-59.

13. *School in science* (1977). [Ed. S.R.Mikulinskogo, MG Yaroshevsky, G. Kreb, Mr. Steiner]. Moscow: Nauka, 523 p. (In Russian).